

Izvorni znanstveni članak

UDK 327.81(73)

Primljeno u uredništvo: 6. veljače 2006.

Prihvaćeno za tisak: 23. veljače 2006.

Eponimizacija moći: američke vanjskopolitičke škole i doktrine

---

SLAVEN RAVLIĆ*

Sažetak

U radu se na primjeru američkih škola vanjskopolitičkog mišljenja i vanjskopolitičkih doktrina pokazuju specifičnosti procesa eponimizacije u području međunarodnih odnosa. U tom području eponimizacija ima dva bitna obilježja: eponimi su nagrade za zasluge i koriste se kao neutralni stručni termini. Međutim, eponimske se nagrade dobivaju na poseban način: najvrjednije idu najmoćnijim osobama.

Ključne riječi: eponimizacija, eponimi, međunarodni odnosi, vanjska politika SAD, vanjskopolitičke škole, vanjskopolitičke doktrine

Uvod

U svojim istraživanjima eponima Robert Merton je pokazao da je eponimizacija najviši stupanj priznanja u znanosti, jer imenujući neku teoriju, zakon ili izum imenom nekog znanstvenika te se znanstvenike čini besmrtnima. Eponimi su za Mertona najznačajnije i najtrajnije nagrade u znanosti, koje se dodjeljuju samo nekolicini odabranih za njihova iznimna postignuća, i to prema sustavu koji je on označio eponimom Matejev efekat. Naime, onima najznačajnijima i najpriznatijima daje se gotovo sve, a drugima ostaje malo ili ništa. Pri tome, čak i među tom uskom eponimiziranom znanstvenom elitom postoji jasna razlika. Merton je rangirao eponimizirane znanstvenike u tri

*

Dr. sc. Slaven Ravlić, glavni urednik *Hrvatske enciklopedije* u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža i docent na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14; e-mail: slaven.ravlic@lzmk.hr.

kategorije. Prvi, najviši rang čine osobe po kojima je nazvano neko razdoblje – npr. njutnovsko doba, darvinistička era, frojdističko razdoblje. Na sljedećem rangu su oni ljudi koji su uspostavili novu znanost – npr. Herbartova pedagogija ili herbartizam, Wundtova psihologija. Na trećoj su razini osobe koje su tvorcima nekih teorema i zakona, instrumenata i hipoteza – npr. Rorschachov test, Lorenzova krivulja, Bogardusova ljestvica socijalne distance (Merton, 1973, 298-299).

Već površan pogled pokazuje da postoji značajna razlika između pojedinih znanosti i djelatnosti. Za razliku od prirodoznanstvenih i medicinskih eponima, politološki eponimi ne nastaju samo radi odavanja priznanja osobi za izum neke teorije, zakona ili načela, niti imaju neutralno tehničko značenje. Često je riječ o izrazima koji su skovani radi stigmatiziranja nekih osoba i zato imaju negativno značenje (npr. šovinizam, gerrymandering). Pored toga, iako u području politike svakodnevno nastaje veliki broj eponima, malo se njih održi u trajnijoj upotrebi, a i kad se održe uglavnom ostaju "lokalni eponimi" (Fernández-Cano i Fernández-Guerrero, 2003, 201). To je dijelom razlog zašto eponimizacija nije bila predmetom značajnijega politološkog interesa, a o eponimima koje rabimo i ne razmišljamo kao o rezultatu specifičnog procesa "kovanja" termina.

Međutim, postoji područje politologije u kojemu eponimizacija ima oba obilježja prirodoznanstvenih eponima: prvo, ona je postupak priznavanja zasluga, i, drugo, dovela je do uspostavljanja jednoznačnih, jednostavnih i točnih termina, koji omogućuju znanstvenu komunikaciju. Riječ je o području međunarodnih odnosa. U rječnicima, udžbenicima i studijama iz tog područja pojavljuju se brojni eponimi, nastali prema poznatim osobama a koji se rabe kao neutralni tehnički termini. U poznatom *Rječniku međunarodnih odnosa* G. Evansa i J. Newnhama (Evans i Newnham, 1999) pojavljuje se više od pedeset eponima: od Brežnjevljeve doktrine i bojkota do Wilsonove doktrine i vilsonizma. U "najreprezentativnijem Kissingerovom djelu" (Vukadinović, 2000), njegovoj opsežnoj *Diplomaciji*, iz 1994. rabi se mnoštvo eponima, a neki od njih se ne koriste samo kao tehnički termini nego su i sami predmet posebnog izlaganja (npr. vilsonizam). U knjizi R. Vukadinovića *Sila i interesi: vanjska politika SAD* (Vukadinović, 1972) navode se i objašnjavaju ključne američke vanjskopolitičke doktrine do 1972., koje nose nazive po američkim predsjednicima (Trumanova i druge doktrine) i značajnim kreatorima vanjske politike (Kennanova doktrina).

Eponimi u međunarodnim odnosima uspostavljeni su kao stručni termini koji su usmjereni znanstvenoj i političkoj komunikaciji. Isto tako, u tom području eponimizacija je proces nagrađivanja osoba koje se smatraju zaslužnima za neku teoriju, doktrinu ili politiku. Pri tome se ne radi samo o priznanju osobama koje su izravno pridonijele onome što je nazvano njihovim imenom (npr. Calvova doktrina, Estradina doktrina). Još važnije, u području međunarodnih odnosa nastaje niz vanjskopolitičkih doktrina, koje su nazvane po moćnim osobama koje su ih obznanile i zastupale (Monroeova doktrina, Brežnjevljeva doktrina, Bushova doktrina). Upravo je specifičnost eponimi-

zacije u tom području da se najvrednija eponimska priznanja daju najmoćnijim osobama. Eponimska proizvodnja je specifičan izraz strukture političke moći.

Slično Mertonovoj tipologiji može se i eponime u međunarodnim odnosima podijeliti u tri tipa: najviši rang imaju eponimi koji označavaju velike škole vanjskopolitičkog mišljenja (vanjskopolitičke filozofije), na drugom su rangu eponimi koji se odnose na vanjskopolitičke doktrine, a na trećem su mjestu eponimi koji se odnose na konkretne politike (vanjskopolitičke odluke, zakone i inicijative). Najznačajnija je, pri tome, razlika između škola vanjskopolitičkog mišljenja i vanjskopolitičkih doktrina. Dok vanjskopolitičke škole predstavljaju šira i trajnija shvaćanja o međunarodnim odnosima i vanjskoj politici, koja su povezana s temeljnim stajalištima o unutarnjoj politici i potrebama zemlje, vanjskopolitičke doktrine su vremenski određena stajališta o vanjskoj politici koja služe kao uporište i opća orijentacija za postupanje vanjskopolitičkih aktera. Škole mišljenja nadređene su doktrinama, jer doktrine nisu samo odgovor na izazove konkretnih prilika nego se oblikuju na idejama i vrijednostima koje daju škole.

Svaka zemlja ima stanovitu vanjskopolitičku doktrinu, ali samo kod najznačajnijih zemalja takve su doktrine regulatorne ideje za političko djelovanje. Što je zemlja vanjskopolitički samostalnija i moćnija u međunarodnoj zajednici, njezina je vanjskopolitička doktrina koherentniji skup ideja koje određuju njezino djelovanje u međunarodnim odnosima. No, samo se kod nekoliko zemalja može doista govoriti o vanjskopolitičkim doktrinama, koje slijede iz određenih trajnijih škola vanjskopolitičkog mišljenja. SAD su paradigmatički slučaj takve zemlje.

U ovom se radu razmatraju američke vanjskopolitičke škole i doktrine kao eponimi. U prvo dijelu rada izlažu se američke vanjskopolitičke škole, a u drugom dijelu rekonstruira se eponimska povijest vanjskopolitičkih doktrina. Pri tome, ograničit ćemo se na vanjskopolitičke doktrine nakon Drugog svjetskog rata, jer u to doba SAD djeluju kao velika svjetska sila (supersila). Iako su SAD i prije hladnog rata imale vanjskopolitičke doktrine, one su se uglavnom odnosile na regiju, koju su od Monroove doktrine smatrale svojom zonom utjecaja. Tek nakon Drugog svjetskog rata doktrine se formuliraju sustavno i odnose se na cijeli svijet. Čak i kad su regionalno usmjerene, one su svjetski određene.

1. Američke vanjskopolitičke škole

U knjizi *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World* (2002), Walter Russell Mead identificira četiri škole vanjskopolitičkog mišljenja, "četiri temeljna načina gledanja na vanjsku politiku koja izražavaju suprotstavljene i ponekad komplementarne načine gledanja na domaću politiku. *Hamiltonovci* smatraju čvrsti savez između nacionalne vla-

de i krupnog biznisa ključem i za unutarnju stabilnost i za učinkovito djelovanje u inozemstvu, te su se oni dugo usredotočivali na nacionalnu potrebu da se integrira u globalnu ekonomiju pod povoljnim uvjetima. *Vilsonovci* vjeruju da Sjedinjene Države imaju i moralnu obvezu i važan nacionalni interes u širenju američkih demokratskih i socijalnih vrijednosti diljem svijeta, stvarajući miroljubivu međunarodnu zajednicu koja prihvaća vladavinu prava. *Džefersonovci* drže da američka vanjska politika treba biti manje zaokupljena širenjem demokracije u inozemstvu nego s njezinim očuvanjem u zemlji; oni su povijesno bili skeptični oko hamiltonovskih i wilsonovskih politika koje upleću SAD s nedoličnim saveznicama u inozemstvu ili povećavaju rizike rata. Napokon, velika populistička škola, koju nazivamo *džeksonovci*, vjeruje da najvažniji cilj američke vlade i u vanjskoj i u unutarnjoj politici treba biti fizička sigurnost i ekonomska dobrobit američkog naroda." (Mead, 2002, xvii). Svaka od tih škola zasniva se na određenoj paradigmi, središnjoj ideji, koja okuplja sve druge ideje u konzistentan sustav: "hamiltonovci" na ideji o primatu međunarodne trgovine, "wilsonovci" na ideji američke izuzetnosti, "džefersonovci" na ideji otklanjanja prijetnji SAD-u i moralnosti međunarodne politike, te "džeksonovci" na ideji učinkovite vojne moći.

Kako bi škole i njezine pripadnike učinio posve prepoznatljivim Mead ih označava eponimskim izrazima: hamiltonovci, wilsonovci, džefersonovci i džeksonovci. Upotreba eponima ovdje ima dvije funkcije: svaki eponim je izraz koji precizno upućuje na karakter škole i u znanstvenoj i političkoj komunikaciji može primjereno izraziti njezino značenje. S druge strane, nazivanjem četiriju velikih američkih škola vanjskopolitičkog mišljenja eponimima skovanim prema četvorici velikih američkih državnika – od kojih dvojica pripadaju očevima osnivačima (Hamilton i Jefferson) a trojica su bili američki predsjednici (Jefferson, Jackson i Wilson) – daje se značajno priznanje tim osobama. Svaki od eponima ima širi sadržaj, a njihovo vanjskopolitičko značenje čini tek dio tog sadržaja. U svojoj potpunosti to su četiri američke političke ideologije, četiri sustava vjerovanja koji ispunjavaju potrebu za identitetom, omogućuju orijentaciju i motiviraju djelovanje socijalnih aktera čije interese i vrijednosti izražavaju, nastojeći im osigurati prevlast u javnosti i u političkom procesu (Ravlić, 2001).

Hamiltonovci su izvorno pristalice ideja državnika i glavnog autora *Federalističkih spisa* A. Hamiltona (1755-1804), a zagovaraju jaku centraliziranu federalnu vlast s velikim ovlastima egzekutive. U američkoj vanjskopolitičkoj teoriji i povijesti diplomacije to je škola koja zastupa ideju o primatu međunarodne ekonomije. Kako bi se osigurala američka neovisnost i prosperitet, rani hamiltonovci su zastupali ideju da SAD mora zaštititi slobodu mora, otvorena vrata za američki izvoz diljem svijeta te spriječiti svaku prijetnju tim načelima. Mead pokazuje kako su američki brodovi i vojnici slani diljem svijeta u zaštitu od pirata ili da podupru diplomatske napore za otvaranje trgovačkih putova i koncesija u Aziji, Africi i Latinskoj Americi. Na prijelazu 19. i 20. stoljeća hamiltonovci su pod vodstvom Theodora Roosevelta i Henryja Cabota Lodgea imali odlučujuću ulogu u izgradnji Panamskog kanala i

uspostavi američke globalne uloge. Oni su odlučili američko upletanje u Kinu, ulazak u Prvi svjetski rat na strani Britanije i Francuske. Hamiltonovci su bili anglofili, ali je njihov pogled na imperij bio posve drukčiji. Oni su vidjeli globalni sustav zasnovan na slobodnom sudjelovanju država, sustav u kojemu se druge zemlje dobrovoljno priključuju međunarodnim trgovinskim sustavima. Uzajamnim trgovinskim sporazumima između država ograničili bi se rizici ratova. Oni su prethodnici modernih zastupnika globalizacije. Hamiltonovci i danas dominiraju američkom politikom prema Kini koja polazi od uvjerenja da će trgovina i ekonomski razvoj u Kini pomoći da se na dnevni red postave pitanja demokratizacije i ljudskih prava.

Džefersonovci su u izvornom smislu bili sljedbenici ideja predsjednika Th. Jeffersona (1743-1826), a obilježava ih vjerovanje u neotuđiva prirodna prava čovjeka i mržnja prema despotizmu, uvjerenje da se svaka zloupotreba demokracije može ispraviti s više demokracije, te stoga težnja da se kontrola vlasti preda koliko je god moguće u ruke naroda. U američkoj vanjskopolitičkoj teoriji i diplomatskoj povijesti ta je škola uglavnom zaokupljena zaštitom američke demokracije od prijetnji izvršne vlasti te teži uspostavi vanjske politike koja je neophodna za zaštitu američke neovisnosti. Džefersonovci su se bojali da bi hamiltonovski angažman u inozemstvu vodio stalnoj vojsci i mornarici, novim ovlastima predsjednika, slabljenju uloge Kongresa te većoj tajnosti u vladinim poslovima. Vjerovali su da ratovi i sukobi u inozemstvu zbog otvaranja tržišta vode nacionalnom dugu, te koriste uglavnom bankarima, a građane tlače visokim porezima. U moderno doba zabrinuti su rastom vojnoindustrijskog kompleksa. U vanjskoj politici ističu moralnu dimenziju. No, oni ne vjeruju da SAD treba promovirati slobodu i prosperitet izvozom američkog načina života, nego poučavanjem američkih vrijednosti i njihove uspješnosti vlastitim primjerom. Međutim, džefersonovci nisu klasični izolacionisti. Prva američka institucionalizirana vanjska politika, sustav uspostavljen na Monroovoj doktrini, duguje svoju uspješnost podršci i hamiltonovske i džefersonovske škole. Ideal džefersonovaca je vrhunska diplomacija koja otklanja prijetnje s najmanjim rizikom. Oni su protivnici europske tradicije svemoćne, tajne i ratničke diplomacije. U tu školu Mead uvrštava "realiste" koji su se suprotstavljali Vijetnamskom ratu i drugim nepotrebnim ekscesima hladnog rata, koji su podupirali rezolucije o ograničenju uporabe vojne sile, koji su izražavali bojazni od vladine tajnosti te zagovarali snažniji kongresni nadzor i rješavanje problema diplomacijom a ne silom. Savršenim modernim džefersonovcem on drži Georgea Kennana, a u džefersonovce ubraja i Henryja Kissingera i Colina Powella.

Džeksonovci su izvorno sljedbenici ideja predsjednika A. Jacksona (1767-1845), koji polaze od vjere u snagu običnoga Amerikanca, u jednake ekonomske šanse i mrze svaki monopol i posebne povlastice. U modernom američkom žargonu tim se eponimom označavaju populistički demokrati. U vanjskopolitičkom smislu ta se škola zauzima za jednostavna i učinkovita rješenja, za izgradnju vojne moći i za njezinu upotrebu ako su ugroženi američki interesi. Mead pripadnike te škole smatra obožavateljima rata, fundamenta-

listima i protekcionistima vezanim za antiinternacionalistički, unilateralistički smjer u vanjskopolitičkim odnosima. Izrasli su iz graničarske narodne kulture koju je Andrew Jackson savršeno predstavljao. Džeksonovci su i danas najpopularniji na tzv. dubokom jugu, jugozapadu i dijelovima srednjeg zapada, gdje su graničarska iskustva oblikovala lokalnu politiku. Oni su američki ratnici, koji dolaze kad je rat na dnevnom redu, kad se "uspavani div" budi. Oni su protekcionistički protivnici globalnih trgovinskih strategija hamiltonovaca, krajnje kritični prema složenoj, rafiniranoj diplomaciji džefersonovaca, te osobiti odbojni prema "naivnosti" wilsonovaca u pokušaju da potaknu razvoj demokratskih vrijednosti u svijetu. Džeksonovci vjeruju da je prirodno i neizbježno da nacionalna politika i nacionalni život djeluju na drukčijim načelima od onih koji prevladavaju u međunarodnim odnosima. Za njih je svjetska zajednica koju wilsonovci žele izgraditi "moralno nemoguća, čak moralno čudovišna" (Mead, 2002, 174). Ta je škola osiguravala političku potporu za povećanje vojnih izdataka, te je najzaslužnija za to što su SAD vojno nadmoćne svima drugima i što su izrasle u globalnu silu. Sve ono što Europljani misle pod pojmom "kaubojske diplomacije" odnosi se na tu školu i tradiciju.

Wilsonovci izvorno označavaju sljedbenike ideja predsjednika W. Wilsona (1856–1924) o iznimnosti SAD i njezine demokracije. To je škola vanjskopolitičkog mišljenja koja polazi od stava da je SAD iznimna zemlja u svijetu, zbog svojega sustava vrijednosti, demokratskog poretka i ciljeva, te stoga ima dužnost da se aktivno bori za univerzalnu primjenu svojega sustava i svojih načela diljem svijeta. Počiva na vjeri u dobrovoljnu kooperaciju država i oslanjanju na kolektivnu sigurnost. Prema H. Kissingeru, wilsonizam počiva na Wilsonovoj ideji pravednog mira na principima slobode i ravnopravnosti, te na njegovom mišljenju da su demokracije po sebi miroljubive i razumne, pa mir u svijetu ovisi o širenju demokracije, a treba ga osigurati sustavom kolektivne sigurnosti (Kissinger, 2000, posebno str. 760-765). Izražava se u vjerovanju u američku moralnu iznimnost koja joj daje pravo na svjetsko vodstvo, a američko vodstvo u svijetu je ključno za pobjedu nad silama zla i očuvanje svjetskog mira. Za Meada wilsonizam je izrastao iz misionarskog pokreta u SAD u 19. stoljeću, kada su deseci tisuća Amerikanaca živjeli u inozemstvu i širili Riječ Božju pružajući lokalnom stanovništvu obrazovanje, osnovnu tehnologiju, hranu i liječenje, te promovirajući vrijednosti civilnog društva. Oni su bili "oči i uši" svoje zemlje, dajući jedinstvena znanja o lokalnim prilikama malom diplomatskom tijelu. Oni su vršili i pritisak na vladu, jer im je trebala diplomatska i vojna zaštita. Istodobno, širili su duh multikulturalizma. Oni su stvorili uvjerenje o američkoj demokratskoj i društvenoj iznimnosti, na koju su se kasnije naslonili wilsonovci. Ta je škola ili tradicija svoj konačni izraz dobila u vrijeme velikih rasprava o oblikovanju Lige naroda, kad se oblikovao stav da su demokracije bolji, pouzdaniji i predvidljiviji partneri od diktatura. Monarsi i diktatori ne izražavaju pravi nacionalni interes, nego izazivaju nepotrebne ratove. Stav o demokratizaciji kao cilju vanjske politike najvažniji je njihov dopri-

nos. Zato oni unose ideju ljudskih prava u američke vanjskopolitičke doktrine, a promoviranje tih prava čine vodećim načelom američkih djelovanja u inozemstvu. Danas se uglavnom zauzimaju za politiku ugovora, podupiru međunarodno pravo i Ujedinjene narode. Utjecaj te škole može se prepoznati u američkom zauzimanju i provođenju izravne vojne intervencije na prostoru bivše Jugoslavije kako bi se zaštitila ljudska prava na tom području.

Meadove škole vanjskopolitičkog mišljenja čine svojevrsne idealtipove. Pripadanje školama nije isključujuće, jer netko može biti hamiltonovac oko Kine, a džeksonovac oko Bliskog istoka. Usto, pluralitet vanjskopolitičkih mišljenja može pripomoći djelovanju jednih na druge tako da se ciljevi bolje ostvaruju nego što bi ih bilo koja škola sama ostvarila (npr. wilsonovci i džeksonovci mogu djelovati u modelu "dobrog i lošeg policajca"). Američke vanjskopolitičke doktrine izražavaju upravo te složene odnose vanjskopolitičkih škola, pa dominacija neke škole ne znači da u oblikovanju neke doktrine nisu prisutni elementi drugih škola.

2. Američke vanjskopolitičke doktrine

SAD su iz Drugog svjetskog rata izišle kao "najsnažnija država u povijesti čovječanstva" (Vukadinović, 1972, 14), u doba hladnog rata bile su vođa Zapadnog svijeta i jedna od dviju supersila, a nakon sloma SSSR-a ostale su jedina stvarna svjetska sila. U takvoj zemlji njezin predsjednik ima jedinstven položaj u stvaranju vanjske politike.¹ Njegov ustavni položaj i goleme ovlasti, posebno njegovo isključivo pravo slobodnog raspolaganja vojnom silom, ali i specifična priroda vanjske politike u kojoj se zahtijeva jedinstvo svih grana i činitelja vlasti, omogućuju mu gotovo neograničene mogućnosti djelovanja. "Sve najznačajnije odluke, naročito u godinama hladnog rata, naišle su na odobravanje Kongresa, a američki predsjednici znali su isto tako stvoriti situacije u kojima im je ta njegova podrška automatski dolazila, omogućavajući da se stvori jedinstvena politika SAD iza koje stoji i izvršna vlast i Kongres kao najviše predstavničko tijelo." (Vukadinović, 1972, 91). Zajedno sa svojim glavnim savjetnicima za nacionalnu sigurnost, vanjsku politiku i obavještajnu djelatnost iz Državnog tajništva, CIA-e i Pentagona, on posve autonomno oblikuje američku vanjskopolitičku doktrinu i djelovanje.

Jedinstven položaj SAD u međunarodnoj zajednici i golema moć njezina predsjednika u vanjskoj politici uvjetovali su da su praktično svi američki predsjednici nakon Drugog svjetskog rata eponimizirani.² Po njima su nazivane vanjskopolitičke doktrine, te važne inicijative, zakoni i odluke iz pod-

1

Predsjednik Truman je s pravom tvrdio: "Ja stvaram američku vanjsku politiku", a za Kennedyja se tvrdilo da je bio "izvor svih ideja, inicijativa i imaginacija vanjske politike" (Vukadinović, 1972, 94).

2

Iznimka je G. Ford, koji je bio predsjednik nakon Nixonove ostavke, od kolovoza 1972. do siječnja 1975.

ručja vanjske politike.³ Kao skupovi ideja i stajališta o nacionalnom interesu i načinu da se taj interes učinkovito zaštiti, vanjskopolitičke su doktrine osobito bile važne u doba hladnog rata, jer je postojao suparnik u borbi za svjetsku nadmoć koji je raspolagao sredstvima da uništi SAD. Zato je predsjednik SAD morao jasno odrediti bitne ciljeve i interese SAD i načine na koji ih se može zaštititi.

Formuliranjem vanjskopolitičkih doktrina američki su predsjednici davali osobni pečat američkoj vanjskoj politici ne samo u smislu prilagođavanja temeljnih postulata i načela, iskazanih u vanjskopolitičkim filozofijama, konkretnim međunarodnim realnostima, nego i shvaćanju dugoročnih potreba SAD. Neke od tih doktrina značile su zaokrete u odnosu na doktrine koje su im prethodile, te imaju posebno značenje. Takve su u vrijeme blokovske podjele svijeta bile Trumanova, Nixonova i Reaganova doktrina, a nakon raspada SSSR-a Clintonova i Bushova doktrina.

Trumanova doktrina prva je moderna američka vanjskopolitička doktrina. To je američka vanjskopolitička doktrina o vojnoj i ekonomskoj pomoći zemljama ugroženima od komunističke opasnosti, prema kojoj SAD trebaju pomoći malim narodima da zadrže državni integritet i odupru se pokušajima podčinjavanja upotrebom vojne sile ili pritiscima izvana. Prvotno se doktrina odnosila na Grčku i Tursku, a predviđala je i stvaranje američkih vojnih baza u Sredozemlju. Inaugurirao ju je predsjednik Truman u govoru na zajedničkoj sjednici Kongresa SAD 12. ožujka 1947. godine, kad je zahtijevajući odobravanje 400 milijuna dolara pomoći Grčkoj i Turskoj, izrekao stajalište da SAD moraju pomoći "slobodnim narodima koji se odupiru podčinjavanju naoružanih manjina ili vanjskim pritiscima". Taj dramatični govor i implikacije koje je on uključivao značili su prekrat u američkoj mirnodopskoj politici, jer su označili raskid s dugotrajnom izolacionističkom tradicijom i politikom. Iako je Truman izrijeком spomenuo samo Grčku i Tursku, doktrina nije imala geografska ograničenja i zahtijevala je suprotstavljanje komunizmu na svjetskom nivou i interveniranje ako je nužno i vojnom silom u bilo kojem ugroženom području. Iz tog je proizišao Marshallov plan (1947), NATO (1949) i ulazak u Korejski rat (1950).

Intelektualni korijeni doktrine otkrivaju se u članku Georgea Kennana "Izvori sovjetskog ponašanja" objavljenom anonimno u srpnju 1947. u časopisu *Foreign Affairs* (Kissinger, 2000, 406) u kojem je formulirana koncepcija zadržavanja komunizma (containment), čiji je "cilj da se Ruse suoči sa snažnom silom čim pokažu znakove zloupotrebe interesa miroljubivog i demokratskog svijeta". Ta je koncepcija dominirala američkom vanjskom politikom tijekom hladnog rata. Zato se koncepcija zadržavanja naziva i *Kennanovom doktrinom*.

3

Takav položaj i moć SAD i njezina predsjednika utjecali su na to da neki važni vanjskopolitički savjetnici i dužnosnici dobiju eponimsko priznanje za svoje konkretne zasluge u vanjskoj politici (J. F. Dulles, G. Kennan, H. Kissinger).

Kad je SSSR postao nuklearna sila, Trumanova doktrina prilagođena je stajalištu da je SSSR imperijalistička država s nuklearnim oružjem u obliku Dullesove (Dulles-Eisenhowerove) doktrine masovne odmazde, koja se svodila na stav da će SAD upotrijebiti nuklearno oružje u svakom sukobu koji bi prerastao lokalne granice i kada bi bila riječ o agresiji iz neke socijalističke zemlje. Doktrina nuklearne odmazde, koja je nastala u prvom Eisenhowerovu mandatu kao pokušaj da se elaborira strateška doktrina za nuklearno doba, "bila je prvenstveno psihološko-propagandni potez, koji je trebalo da zaplaši socijalističke zemlje i da politikom balansiranja na ivici rata utječe na njihovo ponašanje u međunarodnim relacijama" (Vukadinović, 1972, 234). Ta je doktrina stoga ostala više simboličnom nego stvarnom vanjskopolitičkom strategijom. Na početku drugog Eisenhowerova mandata nastala je službena američka vanjskopolitička doktrina na kraju 1950-ih. *Eisenhowerova doktrina* nastala je početkom 1957. godine kao odgovor na rastući sovjetski utjecaj na Srednjem istoku nakon Sueske krize. Iznio ju je predsjednik Eisenhower u poruci Kongresu SAD 5. siječnja 1957. kada je zatražio odobrenje politike koja je uključivala uporabu američkih oružanih snaga radi zaštite država Srednjeg istoka od otvorene agresije neke druge nacije "pod kontrolom međunarodnog komunizma", kao i pružanje ekonomske pomoći i vojnih savjetničkih usluga vladi u regiji koja osjeća da je njezina neovisnost ugrožena. Primijenjena je samo dvaput: u travnju 1957. radi pomoći kralju Huseinu kad se suočio s ljevičarskom prijetnjom u Jordanu, te u srpnju 1958. kad se 10.000 marinaca iskrvalo u Bejrutu na zahtjev libanonskog predsjednika Camillea Chamouna koji se suočio s muslimanskom pobunom, a bojao se intervencije nove iračke revolucionarne vlade generala Kassema. Nepopularnost tih poteza dovela je nakon smrti državnog tajnika Dullesa u proljeće 1959. do proglašavanja doktrine zastarjelom.

Na početku 1960-ih pokazalo se da Dullesova doktrina masovne odmazde nije tek propagandno sredstvo nego da može pojačati svaku krizu u odnosima supersila i odvesti je prema izravnom nuklearnom sukobu. Novoizabrani američki predsjednik Kennedy na početku je svoga mandata u poslanici Senatu 28. ožujka 1961. formulirao doktrinu "elastičnog odgovora" koja je zahtijevala obrambeni odgovor odgovarajućom vrstom oružja umjesto automatskog odgovora nuklearnim oružjem koji je tražila doktrina masovne odmazde. Ta će doktrina priznati realnosti postojećeg stanja odnosa supersila, ograničiti upotrebu nuklearnog oružja i potaknuti nastajanje koncepcije lokalnih ratova kao realno mogućih sukoba u svijetu nuklearnih supersila, a uvest će novi ravnopravniji odnos prema zapadnim saveznicima i drukčiji pristup Latinskoj Americi. Ona će SAD odvesti u Vijetnamski rat.

Za Johnsonove administracije politiku davanja potpore samo onim latinskoameričkim državama koje imaju demokratsko uređenje (slobodni izbori) zamijenit će stajalište (*Johnsonova doktrina*) da će SAD podupirati svaku latinskoameričku vladu čiji se interesi smatraju kompatibilnima s interesima američke vlade. Doktrina je formulirana 1965. uoči američke vojne intervencije u Dominikanskoj Republici te je značila obnovu politike prioriteta u od-

nosu na Latinsku Ameriku. Zasnivala se na spremnosti SAD da se suprotstave "jasnoj i prisutnoj opasnosti nasilnog osvajanja vlasti od strane komunista". Formulirao ju je predsjednik SAD L. B. Johnson i državni podtajnik za latinskoameričke odnose T. C. Mann, pa se ponekad naziva Johnson-Mannova doktrina.

Značajna promjena u američkoj vanjskoj politici, naslonjena na uvid o potrebi prihvaćanja stanovitog simetričnog raspolaganja moći između SAD i SSSR-a i potrebi rješavanja Vijetnamskog rata, nastaje s Nixonovom administracijom. *Nixonova doktrina* je naziv za američko vanjskopolitičko stajalište prema kojem se SAD ne trebaju uključivati u rat u nekoj zemlji (a land war) zbog svojih saveznica; one trebaju poštovati svoje ugovore i štiti svoje saveznice protiv nuklearne prijetnje te im dati ekonomsku i vojnu pomoć umjesto da se bore svojom vojskom za njih. Doktrina je nastala u kontekstu težnje za smanjenjem uključenosti u Vijetnamu i trebala je reafirmirati prioritet američkih globalnih obveza a istodobno izbjeći daljnja aktivna uključivanja u buduće ratove u zemljama Trećeg svijeta. Nixonova administracija razvila je doktrinu koja je "bila relevantna upravo za situaciju poput Vijetnama, a za koju je čvrsto odlučila da se nikad više ne ponovi" (Kissinger, 2000, 657). Isprva je ta doktrina bila poznata kao Guamska doktrina, jer je prvi puta artikulirana u srpnju 1969. u nizu neslužbenih izjava u Guamu na Filipinima. Službeno ju je obznanio predsjednik Nixon u govoru 3. studenog 1969., a potom u prvom godišnjem izvješću o vanjskoj politici u veljači 1970.

Ta je doktrina dovela do izlaska iz Vijetnamskog rata i do novih odnosa između supersila, koji su dobrim dijelom bili rezultat intelektualnog i diplomatsko-političkog djelovanja Nixonova ključnog vanjskopolitičkog savjetnika H. Kissingera. Za Kissingera se vezuje *Kissingerova doktrina*, stajalište o nužnosti američko-sovjetske globalne političke suradnje na osnovi poštovanja međusobnih interesa, koja je nastala 1970-ih, a iz nje je proizišla politika detanta (1972. predsjednik Nixon je prvi put posjetio Moskvu). Na tu se doktrinu naslanja *Sonnenfeldtova doktrina*, američko vanjskopolitičko stajalište po kojem treba težiti usklađivanju globalnog političkog djelovanja velesila na osnovi poštovanja nacionalnih interesa i dogovorenih granica političkog djelovanja. Formulirao ju je 1976. Kissingerov pomoćnik H. Sonnenfeldt u obliku naputka veleposlasticima SAD u europskim socijalističkim zemljama u kojemu se kaže da SSSR ima određena prava u tom dijelu svijeta koja valja uvažavati.

Carterova administracija nastavila je temeljnu stratešku orijentaciju postavljenu Nixonovim i Kissingerovim stajalištima i djelovanjem. Nastojeći da pronade rješenja za regionalne probleme, ona je povećala ulogu prava kao stabilizirajućeg faktora u svjetskoj zajednici i snažno proširila zanimanje za ljudska prava. Središnja je točka bila zamisao o potrebi izbjegavanja nepotrebnih konfrontacija s drugom supersilom, te minimiziranja konflikata dok god je to moguće (Nagan i Hammer, 2004, 397). U zadnjoj godini mandata, suočivši se s padom iranskom šaha i sovjetskom intervencijom u Iranu, Carter je pokazao da njegova doktrina ljudskih prava mora bi osnažena odlučni-

jim obnovom obrane strateških interesa SAD. Na toj je osnovi nastala *Carte-rova doktrina*, vanjskopolitičko stajalište koje je iznio predsjednik Carter 23. siječnja 1980., prema kojem bi svaki pokušaj neke strane sile da preuzme kontrolu nad Perzijskim zaljevom bio smatran napadom na američke životne interese i zato mu se može oduprijeti vojnom silom (Kuniholm, 1986). Doktrina je nastala kao odgovor SAD-a na događaje u Iranu 1979. (pad šaha i uspostava islamske republike) i sovjetsku intervenciju u Afganistanu u prosincu iste godine.

S dolaskom R. Reagana dolazi do zaokreta u odnosu na prethodne doktrine. Reagan i njegovi savjetnici su vjerovali da je SSSR ranjiv i da može biti vojno ugrožen u različitim dijelovima svijeta. *Reaganova doktrina* je naziv za američku vanjskopolitičku strategiju u osamdesetim godinama, koja je polazila od stajališta da se komunizam može pobijediti, a ne samo obuzdati; isticala je prijetnju zapadnom svijetu od SSSR-a i promovirala režime koji nastoje suzbiti komunizam, dopuštajući ograničene intervencije američkih snaga u lokalne sukobe. Njome su se SAD obvezale pružiti pomoć različitim antikomunističkim snagama u njihovu nastojanju da se otrgnu iz sovjetske interesne sfere, jer "podrška borcima za slobodu je samoobrana". Na temelju toga je došlo do naoružavanja mudžahedina u Afganistanu, potpore *contrasima* u Nikaragvi, pružanja pomoći antikomunističkim snagama u Etiopiji i Angoli, financijske pomoći antikomunističkoj opoziciji u Poljskoj i dr. (Holliday, 1986). Srž doktrine može se iskazati starom maksimom "neprijatelj mog neprijatelja, moj je saveznik". Zato se pružala pomoć svim onim pokretima i grupama kojima je neprijatelj bio sovjetski komunizam. Reaganova doktrina je potpuno zamijenila ideju o zadržavanju komunizma, koja je implicitno bila prisutna u svim prethodnim doktrinama, s idejom odbacivanja sovjetskog ideološkog i teritorijalnog utjecaja. Ta je doktrina popularizirana opisivanjem hegemonijskog poretka SSSR-a kao "carstva zla". Doktrina nikad službeno nije proklamirana kao jedinstveno stajalište ili skup koherentnih političkih inicijativa, nego je više proizašla iz radova Reaganovih suradnika i pristalica. Pojam je skovao Charles Krauthammer u travnju 1985. u tjedniku *Time* (Krauthammer, 1985), a popularizirao ga je u *Timeu* i *New Republicu*.

Slomom SSSR-a nastala je posve nova međunarodna situacija. Kad je predsjednik George H. W. Bush potkraj 1980-ih došao na vlast morao se suočiti sa situacijom u kojoj su SAD bile jedina supersila. Iako je i sam eponimiziran Bushovom doktrinom (ili Prvom Bushovom doktrinom, kako se ponekad naziva radi razlikovanja od kasnije i mnogo poznatije doktrine nazvane po njegovom sinu G. W. Bushu), Bush stariji nije svojom doktrinom zapravo donio nešto novo i značajno. Međutim, u to su doba formulirane dvije mnogo važnije američke vanjskopolitičke doktrine: Clintonova doktrina i Bushova doktrina, koje izražavaju različita gledanja na suvremeni svijet i upućuju na različite strategije djelovanja SAD.

Clintonova doktrina označava vanjskopolitičko stajalište po kojem treba uložiti sve napore kako bi se osiguralo trajno američko vodstvo u svijetu. Izvorno je formulirana u inauguracijskom govoru predsjednika Clintona u si-

ječnju 1993., a u potpunijem obliku izložena je u dokumentu Vijeća za nacionalnu sigurnost pod naslovom *A Strategy for Engagement and Enlargement* iz 1994. U njemu se američka strategija nacionalne sigurnosti oslanja na tri potporna: zadržavanje globalne vojne nadmoći, održavanje ekonomskog prosperiteta te podupiranje slobodnog tržišta i demokracije u inozemstvu. Težište u održavanju globalne hegemonije premješta se na ekonomiju: podupiranje otvaranja tržišta, ukidanje carinskih barijera i otvaranje vrata za američka poduzeća, robu, kapital i znanje (Evans, 1997). Naziv je prvi upotrijebio britanski novinar Martin Walker u članku "A New Generation and a New Beginning" (*The Guardian Weekly*, 31. I. 1993).

Druga i danas aktualna vanjskopolitička doktrina, *Bushova doktrina*, formulirana je kao odgovor na teroristički napad na SAD 11. rujna 2001. Prvi put je izložena u predsjednikovoj adresi na zajedničkom zasjedanju Kongresa 21. rujna 2001., potom je u potpunijem obliku predstavljena u govoru kadetima West Pointa u lipnju 2002., te zaokružena u rujnu 2002. u posebnom dokumentu američke administracije o prioritetnim obrambenim interesima za nacionalnu sigurnost SAD, koji je izradila skupina na čelu sa savjetnicom za nacionalnu sigurnost Condoleezom Rice. Bit doktrine je u stavu da SAD imaju pravo upotrijebiti vojnu silu protiv bilo koje države koja se shvaća neprijateljskom ili koja nastoji steći oružje za masovno uništenje (nuklearno, biološko ili kemijsko), što je prijetnja za SAD. U širem smislu, doktrina se temelji na četiri elementa: prvo, na vjeri u važnost unutarnjeg demokratskog poretka u određivanju vanjske politike i na tome zasnovanoj procjeni da je došlo pravo vrijeme za transformiranje međunarodne politike na načelu da su demokracije bitno miroljubive i da imaju zajednički interes u oblikovanju međunarodnog okružja koje poštuje i podupire vrijednosti demokracije; drugo, na isticanju velikih prijetnji koje mogu biti uklonjene samo novom i snažnom politikom, ponajprije preventivnog rata; treće, na spremnosti da se djeluje unilateralno kad je neophodno; te, četvrto, na prevladavajućem osjećaju da mir i stabilnost zahtijevaju da SAD preuzmu primat u svjetskoj politici, dakle na ideji o američkoj hegemoniji (Jervis, 2003, 365; Jervis, 2005, 351). Doktrina je zaokret prema strategiji preventivnih napada kojima se žele preduhitriti neprijateljske zemlje i terorističke skupine za koje se sumnja da razvijaju oružje za masovno uništenje. U punom je značenju primijenjena u napadu na Irak u ožujku i travnju 2003., koji je poduzet bez odobrenja Vijeća sigurnosti i izazvao je krizu UN-a.⁴

Bushova doktrina nastala je u okružju terorističke prijetnje, što je zahtijevala preispitivanje pravila i ograničenja koja su vrijedila za sukobe u svijetu teritorijalnih država. Najopasniji vid prijetnje Al-Qaide proiziđao je iz njezine

4

Čak je i glavni tajnik UN-a Kofi Annan upozorio predsjednika Busha (23. rujna 2003) da doktrina preventivnog udara ugrožava temelje UN-a. Američki državni tajnik C. Powell priznao je 8. siječnja 2004. da nema nikakvih dokaza da je postojala veza između režima Sadama Huseina i terorističke mreže Al-Qaide, te je pogreškom označio svoje tvrdnje u Vijeću sigurnosti 5. veljače 2003. o dokazima za iračko posjedovanje oružja za masovno uništenje i vezama iračkih vlasti i Al-Qaide.

neteritorijalne organizacije kao multidržavne mreže. Otuda potreba rata protiv umreženog neprijatelja skrivenog u mnoštvu država i sličnih nedržavnih terorističkih snaga diljem svijeta. Bushov plan je jasan: "Naš neprijatelj je jedna radikalna mreža terorista i svaka vlada koja ju podupire... Mi ćemo progoniti države koje pružaju pomoć ili sigurna utočišta terorizmu. Svaka država u svakoj regiji sada mora donijeti odluku: ili ste s nama ili ste s teroristima." Takve države ("Osovina zla"), koje teroriziraju vlastite građane, koriste nacionalne resurse za osobne probitke vlastodržaca, ugrožavaju susjedne zemlje, krše svoje ugovorne obveze, prijetnja su zato što potpomažu međunarodni terorizam, odbacuju ljudska prava, mrze SAD i američke vrijednosti.

Udružujući rat protiv terorizma sa snažnim isticanjem američke hegemonije, Bushova doktrina povezuje realpolitičko naglašavanje važnosti sile s idealističkim uzdizanjem američke iznimnosti kao svjetionika demokracije i predstavnika univerzalnih vrijednosti. Ta je doktrina vezana za prošireni pojam samoobrane zasnovane na prijetnjama koje dolaze od nedržavnih terorističkih grupa i njihovih sponzora "odmetnutih država" (*rogue state*). Glavna kazna koju sadrži doktrina je ideja promjene režima. Režim koji je kandidat za status "odmetnute države" i za koji se može utvrditi da razvija oružje za masovno uništenje izložen je riziku američkog napada. Načelo neuplitanja u suverenost druge države postaje time mnogo neobveznije nego što je to bio slučaj u prošlosti. Otud demokratski idealizam i praktični unilateralizam čine Bushovu doktrinu istodobno privlačnom i opasnom.

U američkim vanjskopolitičkim doktrinama očigledan je utjecaj američkih škola vanjskopolitičkog mišljenja: wilsonovaca, džefersonovaca, džeksonovaca i hamiltonovaca. Wilsonovci i džefersonovci dominiraju do polovice 1980-ih, s tim da ideje wilsonovaca dominiraju od Trumanove, preko Kennedyjeve do Clintonove doktrine i politike, a zvjezdano je razdoblje džefersonovaca doba povlačenja iz Vijetnamskog rata i politike detanta. Džeksonovci su u tom razdoblju tek kratkotrajno dominantni (Eisenhowerova doktrina i politika), ali imaju trajan utjecaj isticanjem potrebe za uspostavom vojne nadmoći. Njihov veliki trenutak nastupa s Reaganovom administracijom, pa je Reaganova doktrina i politika bila prije svega ostvarenje njihovih ideja. Najmanje su utjecajni hamiltonovci, koji tek povremeno zadobivaju veću važnost, i to više regionalno (npr. odnosi s Kinom). Međutim, raspadom SSSR-a situacija se znatno mijenja. Hamiltonovci postaju važna, povremeno čak dominantna škola mišljenja. Ideje o ključnoj važnosti slobodne trgovine, trgovinskih sporazuma i zona, općenito međunarodne ekonomije na stabilnost svijeta i američku moć, njihovo su djelo. Ono što se naziva američkim projektom globalizacije ima uglavnom hamiltonovsko uporište. Često se klintonizam smatra novim oblikom wilsonizma (Evans, 1997), ponajprije zbog ideje da širenje demokracije u svijetu pridonosi svjetskom miru i stabilnosti, ali se propušta uočiti da je tu zapravo riječ o hamiltonizmu, osnaženim načelima wilsonizma. Naizgled paradoksalno, wilsonizam ima veliku važnost u Bushovoj doktrini i politici, koja povezuje džeksonizam kao dominantnu kompo-

mentu (ideje preventivnog rata i unilateralizma) s wilsonovskim zauzimanjem za širenje demokracije kao uvjetu svjetskog mira i stabilnosti.

***

Eponimizacija u međunarodnim odnosima ima dva bitna obilježja: prvo, ona je postupak priznavanja zasluga, te, drugo, dovela je do uspostavljanja jednoznačnih, jednostavnih i točnih termina, koji omogućuju znanstvenu komunikaciju. U tom su području eponimi uglavnom nastali kao rezultat procesa priznanja zasluga određenim osobama, koje su bile nositelji određenih prepoznatljivih vanjskopolitičkih stajališta i politika, te su ih predstavljali i simbolizirali. Upravo stoga što nisu bili samo izraz političke moći nego su i iskazali bitne značajke velikih razdoblja američke politike i međunarodnih odnosa, ti su eponimi bili podobni da postanu trajni eponimi i mogli su se koristiti kao stručni termini.

Literatura

- Evans, Graham, The Vision Thing: In Search of the Clinton Doctrine, *World Today*, 53 (8-9), 1997.
- Evans, Graham, Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1998.
- Fernández-Cano, Antonio, Fernández-Guerrero, Inés, Eponymy for research evaluation: Spanish cases from the educational field, *Research Evaluation*, 12 (3), 2003.
- Halliday, Fred, *The Making of the Second Cold War*, Verso, London, 1986.
- Jervis, Robert, Understanding the Bush Doctrine, *Political Science Quarterly*, 118 (3), 2003.
- Jervis, Robert, Why the Bush Doctrine Cannot be Sustained, *Political Science Quarterly*, 120 (3), 2005.
- Kissinger, Henry, *Diplomacija*, Golden marketing, Zagreb, 2000.
- Krauthammer, Charles, The Reagan Doctrine, *Time*, 1. travanj 1985.
- Kuniholm, Bruce R., The Carter Doctrine, the Reagan corollary, and prospects for United States policy in Southwest Asia, *International Journal*, 41, 1986.
- Mead, Walter Russell, *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*, Routledge, London, 2002.
- Merton, Robert K., *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, University of Chicago Press, Chicago, 1973.
- Nagan, Winston P., Hammer, Craig, The New Bush National Security Doctrine and the Rule of Law, *Berkeley Journal of International Law*, 22 (3), 2004.
- Ravlić, Slaven, Politička ideologija: preispitivanje pojma, *Politička misao*, 38 (4), 2001.

- Vukadinović, Radovan, *Sila i interesi: vanjska politika SAD*, Centar za kulturnu djelatnost omladine, Zagreb, 1972.
- Vukadinović, Radovan, Pogovor, u: Henry Kissinger, *Diplomacija*, Golden marketing, Zagreb, 2000.
- Walker, Martin, A New Generation and a New Beginning, *The Guardian Weekly*, 31. siječanj 1993.

Summary

Eponymy of the Power: American Foreign Policy Schools and Doctrines

In this article the author uses the example of the American foreign policy thinking and doctrines in order to show specifics of the process of eponymy in the field of international relations. In this field the eponyms have two important characteristics: eponyms are rewards for certain merits and are being used as a neutral expert terms. However, eponymy awards are received in a special way: the most powerful persons are being awarded with the most valuable awards.

Key words: eponyms, international relations, american foreign policy, foreign policy schools, foreign policy doctrines